

АРХІТЕКТУРНІ ШЕДЕВРИ СТАРОДАВНЬОГО МІСТА ПАГАН (ансамбль ступи Швезігон)

У статті охарактеризовано особливості планування одного із кращих зразків бірманського зодчества доби Паганського царства – ансамблю Швезігон, проаналізовано архітектоніку його центральної ступи (дагоби), виявлено зв'язок композиційних елементів із буддійськими та місцевими анімістичними віруваннями, прізвища фундаторів храму. Швезігон був найвпливовішим центром релігійного та культурно-мистецького життя Південно-Східної Азії протягом XI-XIII ст., тому заслуговує на висвітлення в межах шкільних курсів «Мистецтво», «Художня культура».

Ключові слова: архітектура Пагану, буддійський ансамбль Швезігон, композиція, ступа-дагоба.

Культурологічна парадигма сучасної освіти актуалізує в освітньому просторі необхідність діалогу культур у «великому часі» (М. Бахтін) – обмін символами, знаками, цінностями між різними історико-культурними суб'єктами, у процесі якого кожний із них увиразнює свою самобутність, досягає довершеності, виявляє власне смислове буття в якості особливого (не лише історичного, а вічного) джерела смислів.

Унікальну можливість залучення до цієї «глобальної розмови» (Р. Рорті) з видатними досягненнями художнього генію людства надають шкільні культурологічні дисципліни «Мистецтво» (8-9 кл.), «Художня культура» (9-11 кл.). Зберігаючи допоки статус предметів для обов'язкового вивчення, вони відкривають сучасній учнівській молоді широку панораму культурно-

мистецького розвитку різних регіонів, країн, народів і націй світу. Зустрічі із шедеврами світового мистецтва, особливо тими, що створювалися представниками неєвропейських цивілізацій, вдовольняють природню потребу романтичної юнацької душі у пошуку таємничого і загадкового, відчайдушне прагнення «сходити за три дев'ять земель», щоб проникнутися містичною атмосферою «заморських країн».

Чарівним куточком земного шару, немов загубленим у вирії стрімкого цивілізаційного життя, по праву можна вважати Бірму (сучасна назва М'янма). Тривала соціально-економічна та культурна ізоляція країни від зовнішнього світу зумовила те, що тут зупинилися не лише століття, а тисячоліття. Кожного туриста неминуче зворушує неповторний колорит місцевого життя (свята та обряди, одяг, традиційні промисли), світла зелень рисових полів, блиск шпилів ступ і храмів, що на фоні рожево-пурпурної небесної заграви виглядають особливо дивовижними і величними, яскраві відтінки вбрання буддійських монахів.

Самобутність бірманської традиційної культури повною мірою розкрилася в добу Паганського царства (XI-XIII ст.). Свої враження від відвідування його столиці – міста Паган – англійський поет Джеймс Скотт описує так: «У багатьох аспектах Паган уявляє собою саме незвичайне релігійне місто світу. Єрусалим, Рим, Київ, Бенарес – жодне із цих міст не має такої кількості храмів, що вирізняються різноманіттям форм і орнаментів, як це вражає, покинуте місто на ріці Іраваді. ... Вся його територія щільно заповнена пагодами будь-яких форм і розмірів.... Тут неможливо і кроку ступити, щоб не доторкнутися до якої-небудь святині» [3, с. 418]. Загалом за період існування Паганського королівства на величезній, випаленій сонцем рівнині загальною площею 40 км² було зведено близько 13 тисяч різних культових споруд. За даними Департаменту Археології М'янми (1993) пережити нашість ворогів та інші руйнівні впливи вдалося 2230 архітектурним об'єктам [8, с. 2].

Одним із найбільш відомих і шанованих у Пагані є ансамбль ступи Швезігон. Він помітно виділяється серед інших споруд цього міста. Його композиційний центр – зеді Швезігон – єдина повністю позолочена ступа Пагана, у стінах якої, якщо вірити легендам, зберігаються найвідоміші буддійські реліквії.

Не зважаючи на те, що європейці знали про існування Бірми ще в добу античності, перші спроби наукового аналізу унікальної архітектурної спадщини Пагану прослідковуються з кінця XIX ст. (Ш. Дюруазель, І. Фергюссон). До цього часу описи храмів, монастирів і ступ паганської рівнини зустрічаються в щоденниках мандрівників (Марко Поло), китайських та араканських хроніках («Chu-fan-chin», «Літопис зеркала кришталевого палацу»). Ґрунтовне вивчення бірманської національної культури розпочалося після заснування Департаменту історичних досліджень Бірми та Археологічного управління (20-ті рр. XX ст.). (Д. Люс, І. Можейко, С. Ожегов, Н. Ожегова, У Аун То, Д. Холл). Досягнення зодчества стародавнього Пагану (в тому числі архітектурного комплексу Швезігон) висвітлено в сучасних культурологічних та етнографічних нарисах (Т. Уотер, Річард М. Колер, М. Листопадов, С. Рамешова).

Мінімум навчальних годин, передбачених базовими навчальними планами (БПН) основної та старшої школи на вивчення культурознавчих дисциплін, безумовно звужує можливості цих курсів у висвітленні унікальної художньої спадщини країн південно-Східної Азії, у зв'язку із чим окремі аспекти проблеми удосконалення змісту дисциплін «Мистецтво» та «Художня культура» аналізуються у працях Л. Масол, О. Гайдамаки, Л. Кондратової.

Отже, **мета статті** полягає у висвітленні історії спорудження та композиційних особливостей буддійського архітектурного комплексу Швезігон – візитної картки «мертвого» міста Паган – у проекції удосконалення змісту шкільних культурологічних курсів.

Історія зведення цього видатного пам'ятника буддійської культури відображена в бірманських хроніках та епітафіці, а також в легендах. Будування комплексу було розпочато першим великим зодчим Пагана – королем

Аноратхою (1044 – 1077). За задумом автора (його також називають бірманським Ашокою) Швезігон повинен був стати центром буддизму *тхеравади* в Азії, який привертатиме для поклоніння паломників зі всієї землі.

Згідно з переказами, на прохання Аноратхи Пагану була подарована копія священного зуба із цейлонського міста Канді (Шрі-Ланка) сингальським правителем Віджаябаху I. Коли королівська баржа підпливала рікою Іраваді в гавань, король опустився по шию в воду, зустрів дорогоцінну корзину і, тримаючи її на голові, особисто доставив у парадні покої, де й установив святиню для власного поклоніння. Легенда також засвідчує, що побудувати для збереження буддійських святинь спеціальну релікварну камеру Аноратху переконав його духовний наставник – монський монах Шин Арахан: «для блага людей, девів і Брахми, щоб тут могли поклонятися так довго, скільки сансара буде існувати на землі» [4].

Перш ніж почати спорудження ступи, Аноратха власноруч розмістив реліквії на спині білого слона (який вважався символом королівської влади) і врочисто вигукнув: «Нехай білий слон схилить свої коліна на тому місці, де буде зберігатися ця святиня» [7, с. 7]. Вибраним місцем став піщаний пагорб (бірм. зігон) приблизно в шести кілометрах від північно-східної сторони Пагану (сучасне селище Nyaung U). Звідси – точне значення слова «Швезігон» – золота пагода на дюні.

Якщо вірити легенді, король розгубився, коли дізнався про це віддалене від палацу місце. І тоді бог Шакра навів на нього сон, у якому король побачив, як піщана земля насипу перетворилася на твердий камінь, оповитий залізними плитами [4]. Після цього видіння Аноратха почав зведення фундаменту і терас ступи. Перш ніж помістити копію зуба Будди в релікварії пагоди, він реплікував його. Серед буддистів існує повір'я, що копію священної реліквії можна отримати, якщо вирізати її в слоновій кості у формі оригіналу і протягом певного часу тримати її поруч з оригіналом [8, с. 4]. Саме таким чином Аноратха добув ще три копії зуба з Канді, які стали священною «серцевиною» зведених ним у Пагані ще трьох ступ: Lawka Nanda, Tayin Paung, Tantkyi Taung.

(Згідно з іншою версією, король розколов першу копію зуба на чотири частини.)

Аноратхі вдалося стати володарем інших реліквій: фрагменту ключичної кості Будди і його налобної пов'язки, вилученої з однієї пагоди в королівстві Тарекітара (поблизу сучасного м. Проме) королем Dvattabaung. Побутує припущення, що в релікварній камері Швезігону зберігається також статуя смарагдового Будди з Китаю, подарована Аноратхі за сприяння самого бога Шакри. Можливо, спеціально для цієї ступи король вилив із золота і свій золотий образ із підносом у руці, прикрашеним квітковим орнаментом [4].

Незабаром над скарбницею був зведений перший невеликий саркофаг. А в 1058 р. під час пишних святкувань, влаштованих королем, він був коронований золотою парасолькою (*тхі*). На жаль, завершити заплановані роботи щодо розширення бази й купола ступи Аноратхі не вдалося через раптову смерть [8, с. 25].

У 1089 р. спорудження ступи продовжив його намісник – великий король Чанзітта (або Тилуін Ман, 1084–1112), під час царювання якого Паганське королівство досягло зеніту своєї слави. Думки істориків розійшлися стосовно обсягу виконаних під його керівництвом будівельних робіт. Одні вважають, що Чанзітта звів нову структуру над уже завершеною ступою й увінчав її новим тхі. Висота купола разом із парасолькою досягала на той момент 34 м. Інші стверджують, що за часів Аноратхи було споруджено лише три тераси й Чанзітта продовжив будівництво від цієї частини конструкції [7, с. 7]. Однак у будь-якому випадку розмах будівельних робіт був грандіозним, завдяки чому Швезігон добудували за сім місяців і сім днів. Після його освячення в повний місячний день 1090 р. хронографи з гордістю записали: «Швезігон відомий у світі людей і світі духів так само, як світло Брахми» [7, с. 8].

На честь освячення ступи Чанзітта подарував їй дзвін, з вигравійованим зверненням великодушного короля до всіх страждених, що ступили на землю Швезігона. Поблизу східного входу на територію ансамблю він також установив два кам'яних стовпи з довгим написом монською мовою, який

історики ідентифікують як едикт, виданий королем на честь святкування річниці його коронації.

За даними Департаменту археології М'янми, Швезігон неодноразово зазнавав руйнівного впливу природних стихій і воєн. Сім разів він суттєво реконструювався представниками королівської династії Пагану або правителями інших царств і політичних режимів Бірми [5, с. 44]. Найбільш обширні відновлювальні роботи проводилися в XVI ст. королем Bayinnaun та у XX ст. після потужного землетрусу 1975 р., коли було сильно пошкоджено верхню частину куполу й шпиль. Однак, як пише бірманський дослідник У Аун То, у результаті всіх цих оновлень конструкція Швезігону та його центральної ступи, фундована за часів правління Чанзітти, суттєво не змінилася. Додавалися лише нові споруди в структурі ансамблю, елементи декорування [5, с. 44].

Як і більшість крупних бірманських ступ, Швезігон являє собою великий храмовий ансамбль, що об'єднує численні різнохарактерні й різнопланові споруди, сконцентровані довкола головної ступи. Його планування відповідає буддійським космогонічним уявленням про гору Меру (або Сумеру) як центр світостворіння, де мешкають вищі божества.

Будівлі Швезігону компактно розташовуються на квадратній ділянці, огороженій цегляною стіною. У центрі кожної її сторони знаходяться ворота, орієнтовані «на чотири сторони світу». Зі сходу, півдня й заходу проходи на територію комплексу фланковано гігантськими фігурами *чинте* – крилатими левами, що нагадують вартових псів, застиглих у величній позі. Традиція встановлювати левів-охоронців біля входів у ступу своїми витокми сягає Індії і продовжується в М'янмі і дотепер. Місцевих вартових святинь зроблено з цегли й оштукатурено. Їхня своєрідність полягає в гранично узагальненій і водночас виразній пластиці. На шиї кожної фантастичної істоти подвішано дзвіночок, що надає чинте беззлобного вигляду, не зважаючи на широко розкрити зубасту пащу.

Пари гігантських левів-стражів були встановлені вже в постпаганський період. Крім цього, шлях до західних воріт (яким користуються нечасто)

охороняється ще додатковою парою кам'яних чинте. Вважається, що це найдавніші статуї чинте в Пагані і загалом в Бірмі [6]. З північної сторони кам'яні химери з'являються не поблизу входу в ансамбль, а вздовж сходів, що йдуть від берега ріки Іраваді до комплексу пагоди.

До південних воріт ансамблю веде дорога з Пагану. Колись її обрамлювала свого роду «алея сфінксів»: по обидві сторони мощеного цеглою шляху стояли фігури чинте і демонів-стражів, сполучені між собою простінками [2, с. 45]. Зараз на територію храмового комплексу веде довгий облаштований підхід, де місцеві майстри продають лакований посуд, скриньки, інкрустовані сусальним золотом, квіти для підношень Будді та інші сувеніри. Вхід увінчує багатоярусна конічна споруда з розкішною, глибокою дерев'яною різьбою на фігурних фронтончиках – *п'ятта*. Мотиви цього різьблення надзвичайно різноманітні – від рослинних форм до зображень фантастичних тварин і натів, виконаних напрочуд майстерно. Пірамідальний абрис п'ятта завершується витягнутою вгору маківкою і такою самою, як і в ступи, мініатюрною парасолькою хті. Подібні верхівки фарбувалися в золотавий колір і часто встановлювалися над різними спорудами в культових архітектурних ансамблях Бірми, надаючи їм особливої ошатності, орнаментальності, неповторного національного колориту.

Осередком храмового ансамблю є центрична золота ступа – «містичне архітектурне тіло Будди» (М. Альбеділь), символ його просвітленого розуму. Вона має риси, характерні для бірманського типу цього буддійського пам'ятника – *дагоби* (або *зеді*): квадратну ступінчасту основу, над якою підіймається купол (*анда*) у вигляді перевернутого дзвону та шпилеподібну верхівку. Загальна висота головної зеді Швезігону становить приблизно 52.5 м (160 футів), довжина кожної зі сторін бази – також 52.5 м.

Загальна композиція Швезігону, як і більшості індійських, сингальських і монських ступ, відображає уявлення про вертикальну тричастинність світобудови:

- основа у вигляді трьох великих, встановлених на невисокій базі терас (*піссеян*), що пірамідально підіймаються вгору, і восьмикутника, який забезпечує перехід від квадрату до кола – чуттєвий світ, основа для просвітлення (левовий трон Будди);
- дзвоноподібний купол (*каунлан*), оповитий коловими орнаментальними стрічками (*казі* або *женей*), що переростає в конус (*паунже*) – світ форм, причини для просвітлення (верхня частина тіла Будди);
- багато орнаментована верхівка, до якої додано царську парасольку (*хті*) з мірадою дзвіночків, а також флюгер (*хнем'яна*) і шар (*сейнбу*) – світ неформ або небесні світи, результат просвітлення (випуклість на голові Будди).

У бірманських дослідженнях культури стародавнього Пагану представлено більш деталізовану архітектонічну структуру головної зеди Швезігону. Вона містить наступні елементи: фундамент (*рапар ше*); тераси (*ріссая*); аркоподібні входи (*four mokh*) і 12 сходинок; восьмикутну базу або великий лотос (*куар вун*); колову базу або малий лотос (*куар вайн*); перевернутий лотос (*куар м'хаук*); дзвоноподібний купол (*khaukg laung*), прикрашений нижніми «губами» (*nakham htu*), невисокими ребрами (*hkaung laung na*), стрічкою із «сосками» чи квіточками (*yin phwe kha rat*); перевернуту чашу для милостині (*tha paik hmauk*), декоровану гірляндою квіткових гілочок (*rap swei*); тюрбан чи рельєфну оправу (*hraung yit*) з великими і малими кільцями, що поступово звужуються вгору; перевернутий лотос (*куар сеік*); шари лотосів (*куар уве*); лотос з розкритими пелюстками (*куар руан*); «дощове кільце» з дзвіночками; бутон банана (*nget rwaw bu*); королівську парасольку (*hti taw*); флюгер або прапорець (*nget myat nar*); коштовну кулю (*sein hroo*) [4].

Кожний із цих елементів також має глибокий символічний смисл, відображає широкий спектр буддійських понять. Так, фундамент ступи асоціюється з Десятьма білими добродійностями; три тераси піссеян символізують Три буддійські Дорогоцінності (Будду, Дхарму й Сангху); восьмикутна, колова бази і пояс над ними відповідно позначають Чотири

Благородні істини, Чотири Безмірних Стани та Четверичне зусилля; дзвін із чашею вказує на Сім факторів Просвітлення; тюрбан із кільцями відображає восьмеричний шлях до нірвани; лотоси з пелюстками в символічній формі позначають «дерево життя» або Десять знань; зонтик хті – символ переможності Дхарми; алмазна куля – знак Сонця, що випромінює містичну силу і незліченні промені співчуття тощо [1, с. 731–732].

Не зважаючи на значні розміри, ступа на жодному з рівнів не має додаткових кріплень. Усі композиційні елементи Швезігону збалансовані, плавно переходять один в одного, коли підіймаються до вершини, завдяки чому ця культова споруда вважається зразком класичної ступи Верхньої Бірми. Саме її конструкція в подальшому послугувала моделлю для зведення кращих монументальних ступ М'янми: Мінгалазеді (Паган, 1268); Шведагон (Янгон, кін. XIV ст.), Кутодав (Мандалай, 1857).

Ступа практично повністю побудована з блоків пісковика (розмір кожної плити 38×26×8 см). Їх кладка відзначається високою якістю, що й дозволило цій споруді уникнути суттєвих руйнувань протягом майже дев'яти століть. «Бутон банана» (16-футова видовжена колба під хті) і сама парасолька вилиті зі сплаву п'яти металів – золота, срібла, цинку, міді, олова, який мовою палі отримав назву «Puinsa Lawha» [8, с. 61]. Золоту парасольку прикрашено срібними дзвіночками, а нанизані на її шпиль флюгер і кулю інкрустовано коштовним камінням. Більша частина ступи (за винятком терас) повністю покрита золоченими мідними пластинками, виготовленими на пожертвування місцевих та іноземних дарителів. Їх загальна кількість – 30.205 одиниць [4].

Нижні уступи трьох ярусів цегляних терас декоровано теракотовими табличками, покритими зеленкуватою поливою. На них у барельєфі зображено сцени з 550 буддських *джатак* – притч, що оповідають про земні перевтілення Будди. Традиція декорування сакральних споруд вотивними табличками була заснована в Бірмі Аноратхою, який власноруч їх виготовляв, підписував і дарував храмам і ступам [8, с. 4–5]. Схематичні зображення будд присутні і на золочених завершеннях терас. Їх густі зубці (бірм. *сейнтаун*), так само як і

таблички зі сценами з джатак, мають квадратну нижню частину й ракоподібну верхівку. На жаль, через обвітрювання контури цих образів, виконаних у рельєфі, є розмитими.

З усіх чотирьох сторін тераси прорізуються східцями, кожні з яких мають по 12 щаблин і золочений ракоподібний вхід, що нагадує «палаючі» портали паганських храмів із характерним завершенням – фронтоном *теке* [2, с. 88]. Над кожним фронтоном височіє декоративна ступа, абриси якої нагадують індійську харміку з ярусованим хті наверху. Кути арок-входів і проходи на тераси другого та третього ярусів фланковано золоченими зображеннями вартових чинте і пащ крокодилів.

Східці ведуть на тераси, де паломники можуть здійснювати ритуальний обхід ступи за напрямом руху сонця, підійматися і переходити з одного рівня на інший. Коли людина бере участь в *прадакшині* (обході ступи за часовою стрілкою обличчям до неї), завдяки оптичному ефекту вона опиняється ніби всередині світлоносного купола і переживає при цьому не зрівняне ні з чим почуття близькості до небесних сфер.

Сходи з східної сторони зеді підводять до входу в саму ступу, відкритого лише обраним духовним особам. Її інтер'єр нагадує лабіринт взаємопов'язаних проходів, на стінах яких також можна побачити вотивні таблички, що ілюструють джатаки. Їх кріпили паломники, щоб здійснити таким чином акт пожертвування ступі; при цьому вони також молилися про благословіння. Доступ же до самої релікварної камери є закритим. (Існує припущення, що самі реліквії були викрадені.) Перебування в тілі ступи, доповнене даруванням повчальних табличок, створює сильне енергетичне поле, що дозволяє паломникам наблизитися до стану нірвани.

З чотирьох кутів головну зеді Швезігону стережуть страхітливі кам'яні істоти з розкішною позолоченою гривною, як у лева, і роздвоєним тулубом – *manoukthiha*. Ці фантастичні тварини шануються в Бірмі з давніх часів. І досі їм роблять підношення квітами та їжею.

Підніжжя центральної ступи за невеликою огорожею оточене по периметру квітучими «райськими деревами», що символізують фантастичні дерева, які з давніх часів росли на землі й приносили плоди у вигляді всіх необхідних для людини речей. Їх встановлено на маленьких золочених ступах, форма яких нагадує ритуальні судини для води – *калаша*, і кам'яних підставках [1, с. 431]. Стовбур цих казкових рослин виготовлений із металу, а листя і пелюстки квітів позолочені. Із зовнішньої сторони їх оточує ряд білих кам'яних чаш для милостині. А по кутах на високих білих постаментах також встановлено чотири невеликі ступи.

Довкола головної зеді і прилеглих до неї споруд облаштовано широкий обхід, вимощений кам'яними плитами. Він призначений для масових ритуальних процесій, участь у яких є для буддистів способом ушанування святого місця. Із зовнішнього боку обходу, в напрямку до стін комплексу, розташовуються численні дерев'яні та цегляні споруди різного призначення. З-поміж них: дерев'яні храми (*тезауни*), спеціальні будівлі для відпочинку та ночівлі (*зеяти*), павільйони з круглою та дерев'яною скульптурою і рельєфами, навіси із дзвонами, слідами Будди або величезними чашами для милостині, альтанки, де можна придбати маленькі листочки сусального золота та ін. Вони увінчані розкішними різьбленими багатоярусними дахами (*п'ятта*) або масивним *каунтаном*, що нагадує індійську харміку із золоченою ступою нагорі.

Фронтони, карнизи, конькові дошки, підзори цих різноманітних споруд часто суцільно покриті філігранною різьбою по дереву – глухою і прорізною, орнаментальною або із зображеннями міфологічних істот (натів, огр, демонів бело). До входних проїомів також кріпляться вирізані з дерева фігурні обрамлення з наскрізною, золоченою або білосніжною, ажурною різьбою із переважно рослинним орнаментом. Колони храмів і павільйонів місцями прикрашено дзеркальною або різнокольоровою мозаїкою. З огляду на це, не випадково Швезігон називають музеєм старовинного ремесла.

У чотирьох місцях, по осях симетрії центральної ступи, обхід перегороджено квадратними цегляними храмами – *kyg-gu taik*. У кожному із

них встановлено на повний зріст статую одного з будд поточної кальпи: Какусанди (з північної сторони), Конагамани (зі східної), Кассапи (з південної), Гаутами Шакьямуні (із західної). Вважається, що це найдавніші скульптурні зображення будд в Пагані, які збереглися в оригіналі: їх виготовлення датується початком XII ст. (1102 р.). Висота кожної статуї досягає 16 футів (5.3 м). Як і «бутон лотоса» центральної ступи, образи будд відлиті зі сплаву *Puinsa Lawha*. Ма Танегі пише, що майстри Пагану володіли також особливим секретом виготовлення статуй із цього сплаву, який дозволяв їм відливати зображення таким чином, що золото розташовувалося на обличчі фігури та інших найбільш значущих її місцях, що надавало образу особливої виразності [8, с. 62]. Річард Колер уточнює, що обличчя та інші відкриті ділянки тіл будд покриті тонкими пластинками золоченої бронзи, обробленими в техніці чеканки, яка в Пагані отримала назву *kye-khat-ri* (у дослівному перекладі означає «метод тиснення міді») [6].

Не зважаючи на величезні розміри, статуї будд напрочуд граційні й політні. Всі вони демонструють одні й ті самі символічні жести рук (мудри): їх права рука застигла в позі абхайя-мудра, що означає «той, хто дарує захист», ліва – презентує фігуру вітарка-мудра, яка символізує проникливість і розуміння.

Чотири храми *kyu-gu taik* також слугують місцями для куріння пахощів, тому їх ще називають «*gandhakuti*» [6]. Нижче статуї Кассапи знаходиться пара слідів Будди, вигадливо вирізаних у великій плиті піщаника. Вони мають вигравірувані чакри в центрі та інші символи, що презентують буддійську космологію. У тильному боці плити вирізано спеціальний клин, через який віруючі-буддисти приносять пожертвування слідам. Сліди в храмі розташовано таким чином, що у кожного, хто дивиться на них, виникає враження, неначе Будда йде в напрямку до нього.

Серед різноманітних споруд Швезігону особливий інтерес викликає розташований на південно-східній стороні комплексу павільйон, у якому виставлений увесь пантеон давніх бірманських язичницьких божеств –

антропоморфні статуї 37 *духів-натів*. Їх мирне співіснування з буддійськими святинами зумовлено рішенням короля Аноратхи пом'якшити перехід від традиційних анімістичних вірувань бірманців до нового «правовірного» вчення тхеравади. Його слова записано в «Хроніці скляного палацу», укладеній в 1829 р.: «Люди не прийдуть заради нової віри. Дозвольте їм прийти заради старих богів і поступово нові боги здобудуть їх прихильність» [цит. за: 7, с. 10]. Тут також сказано, що король установив ідолів 36 натів, які проживали біля підніжжя священної гори Поупа, що поруч із Паганом, на двох верхніх терасах Швезігону для того, щоб ті, хто приходив вшановувати натів, міг долучитися до буддизму. До їх кола було включено нове 37-е божество – короля натів Т'ягуаміна, що став бірманською версією буддійського дева Шакри, верховного божества в деваклезі 33 буддійських божеств [1, с. 857]. Таким чином, уперше в історії Паганського королівства був, з одного боку, легітимований культ натів, з іншого – закладений фундамент глибокого взаємопроникнення двох релігій, що з часом трансформувався у феномен «бірманського буддизму».

Існує припущення, що зображення натів знаходилися на терасах до тих пір, поки більшість їх не була викрадена невідомим приватним колекціонером. Пізніше були зроблені копії статуй, які й установили в спеціальному павільйоні. З числа оригіналів паганського періоду збереглися лише три образи: покровителя натів Т'ягуаміна (розташованого в спеціальній східній ніші каплиці, висота якої становить 8 футів і 8 дюймів) та найбільш шанованих бірманцями духів брата і сестри Min Maha Giri (названого «Лордом Великої Гори») и Shwe Myet Hnar («Леді Золоте Обличчя») [8, с. 128]. Їхні статуї вправно вирізано в камені й позолочено. Дерев'яні фігури-копії натів здебільшого розфарбовані й одягнені в яскравий одяг, який нагадує костюми героїв місцевого театру маріонеток (*yokthe-pwe*). Тракткування їхніх облич та окремих деталей відзначається граничною умовністю й застиглою експресією.

Павільйон «37 натів» – один із найбільш людних на території Швезігону, оскільки анімістична традиція поклоніння натам не втрачає своєї привабливості

серед бірманців. Тисячі паломників у надії здобути прихильність місцевих божеств приносять їм дари у вигляді квітів, свічок, парасольок, ароматизованої води, ладану, рису, бананів, кокосових горіхів та інших предметів, загорнутих за місцевим звичаєм у листя євгенії – рослини, яку бірманці вважають символом успіху й перемоги. Павільйон «37 натів» прикрашено дерев'яними різьбленими панелями, на яких на білому фоні вигадливо зображено фігурки танцюристів і музикантів.

Швезігон має 26 бронзових дзвонів. Інтерес до них пояснюється особливим значенням їх звучання для буддистів, оскільки воно асоціюється з чистим звуком учення досконалої мудрості. Два дзвони були подаровані Швезігону в XVI ст. королем Табіншветхі – правителем південного королівства Хантаваді (столиця м. Баго). Один із них у 1557 р. був вилитий спеціально для ансамблю пагоди. На ньому вигравійовано напис на трьох мовах (монською, бірманською і палі), що розповідає про всі жертвоприношення Швезігону його замовника. Цей дзвін був встановлений у невеликому павільйоні у східній частині ансамблю, реконструйованому під егідою Департаменту Археології М'янми [8, с. 62].

Отже, в статті проаналізовано композиційні особливості буддійського архітектурного ансамблю Швезігон, архітектоніку його центральної ступи (зеді), контурно висвітлено історію спорудження цієї виняткової пам'ятки паганського культового зодчества. Своєрідність Швезігону полягає в тому, що він став першим храмовим комплексом, спорудженим власне у бірманському стилі, що ілюструє глибоке взаємопроникнення буддійського світовідчуття із давніми язичницькими культурами.

Пропонований матеріал може бути використаний у процесі вивчення художньої культури в спеціалізованих ЗНЗ художнього та музичного профілів за програмою Л. Масол і Н. Миропольської (5-11 кл.) у контексті теми року 6 кл. «Художня культура стародавніх цивілізацій» (підтема 2 «Великі цивілізації південного та далекого Сходу»), а також рекомендований учням 8 та 11 кл., які вивчають інтегрований курс «Мистецтво» та «Художню культуру» на рівні

стандарту, для самостійного опанування (в межах теми I семестру «Стилі і напрямки мистецтва стародавніх цивілізацій» – 8 кл. та теми 2 «Архітектура Близького та далекого Сходу» II семестру – 11 кл.).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Неаполитанский С. М. Энциклопедия буддизма / С. М. Неаполитанский, С. А. Матвеев. – СПб.: Институт метафизики, 2009. – 928 с., ил.
2. Ожегов С. С. Архитектура Бирмы / С. С. Ожегов. – М.: Изд-во «Наука», Главная редакция восточной литературы, 1970. – 197 с.
3. Фар-Бекер Г. Искусство Восточной Азии / Г. Фар-Бекер; [пер. с нем. Бушуева Ю. С., Яшина Г. А., Цымбалова О. Б.]. – М.: Tandem Ferlaf GmbH, 2007. – 739 с.
4. A short History of Shwezigon Pagoda. – Sagaing: Department of Research & Compilation, Sitagtu International Buddhist Academy, 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://myanmarnet.net/nibbana/shwezigon.htm>
5. Aung Than. Historical sites in Myanmar / Aung Than. – Yangon: Ministry of culture, Department of Archeology, National Museum and Library. – 156 p.
6. Cooler Richard M. The Art and Culture of Burma [Електронний ресурс] / Richard M. Cooler. – Режим доступу: http://www.seasite.niu.edu/burmese/cooler/BurmaArt_TOC.htm
7. Glimples of glorious Bagan. – Yangon: Department of Historical Research, 2014. – 64 с.
8. Thanegi Ma. Bagan mystique / Ma Tanegi. – Yangon: Tanintaye Sarpay, 2011. – 136 p.

REFERENCES

1. Neapolitanskii, S. M., & Matveev, S. A. (2009). *Entsiklopediia buddizma* [Encyclopaedia of Buddhism]. St.Petersburg: Institut metafiziki.
2. Ozhegov, S. S. (1970). *Arkhitektura Birmy* [The Architecture of Burma]. Moskow: Nauka, Hlavnaiia redaktsiia vostochnoi literatury.
3. Far-Beker, H. (2007). *Iskusstvo Vostochnoi Azii* (The Art of Southeast Asia). Moskow: Tandem Ferlaf GmbH.
4. A short History of Shwezigon Pagoda (1998). Sagaing: Department of Research & Compilation, Sitagtu International Buddhist Academy. Retrieved from <http://myanmarnet.net/nibbana/shwezigon.htm>
5. Than, A (2010). Historical sites in Myanmar. Yangon: Ministry of culture, Department of Archeology, National Museum and Library.
6. Cooler, R.M. The Art and Culture of Burma. Retrieved from www.seasite.niu.edu/burmese/cooler/BurmaArt_TOC.htm

7. Glimples of glorious Bagan (2014). Yangon: Department of Historical Research.
8. Thanegi, M. (2011). Bagan mystique. Yangon: Tanintaye Sarpay.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2017 р.